

Grzegorz Skrukwa

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

<https://orcid.org/0000-0001-7648-2235>

„Nam strzelać nie kazano...”? Siły Zbrojne Ukrainy na Krymie w obliczu rosyjskiej operacji hybrydowej w lutym i marcu 2014 r. Przebieg i uwarunkowania kryzysu lojalności

Słowa kluczowe: Ukraina, Siły Zbrojne Ukrainy, Krym, aneksja, wojna hybrydowa, nielojalność, zdrada, dezercja, morale, Rosja

Keywords: Ukraine, Armed Forces of Ukraine, Crimea, annexation, hybrid war, disloyalty, treason, defection, morale, Russia

Aneksja Krymu przez Rosję została dokonana w efekcie operacji hybrydowej, łączącej elementy agresji zewnętrznej i rebelii wewnętrznej, przeprowadzonej między 20 lutego a 26 marca 2014 r.¹ Stacjonujące wówczas na Krymie jednostki Sił Zbrojnych Ukrainy (ZSU) nie stawily czynnego zbrojnego oporu agresorowi. Po aneksji ponad 70% wojskowych przeszło na stronę okupanta lub porzuciło służbę.

W obecnej chwili wyjaśnienie wszystkich aspektów kryzysu lojalności w ZSU nie jest możliwe. Z jednej strony dysponujemy licznymi relacjami żołnierzy, członków kierownictwa politycznego i wojskowego państwa, oraz osób, które nie były wówczas bezpośrednio zaangażowane, jednak mają na Ukrainie autorytet w kwestiach obronności. Z drugiej – przedstawione stanowiska często wzajemnie sobie przeczą. Większość relacji powstała już po wydarzeniach krymskich, a liczba dostępnych źródeł dotyczących morale żołnierzy przed lutym 2014 r. jest nikła. Relacje te formułowane były i są w określonym czasie, w trakcie wciąż

---

¹ Podstawową charakterystykę pojęcia „wojna hybrydowa” w odniesieniu do współczesnych działań Rosji zob. Yuri E. Fedorov, „Russia’s ‘hybrid’ aggression against Ukraine”, w *Routledge Handbook of Russian Security*, ed. by Roger E. Kanet (Abingdon–New York: Routledge, 2019), 390–391. Zob. też: *Gibridna vijna Rosii proti Ukraïni pislà Revolúciï gidnosti*, red. Mikola Doroško, Valentin Balúk (Kiiiv: Nika-Centr, 2008), 7–27.

trwającego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Po stronie ukraińskiej odtajniono niektóre dokumenty, w tym stenogram posiedzenia Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy (RNBiOU) z 28 lutego 2014 r.² Oczywiście jest jednak, że jeden dokument wybrany z całości niejawniej dokumentacji państwowej nie pokazuje pełnego obrazu rzeczywistości. Co więcej, rosyjskie działania były niewątpliwie przygotowane wcześniej poprzez wywiadowczą infiltrację ukraińskiego sektora obronnego. Skala tej infiltracji może być tylko przedmiotem domysłów³. Kwestią dyskusyjną i niemożliwą dziś do przesądzenia jest, czy aneksja Krymu była planowana przez Kreml od dawna, być może od czasu Pomarańczowej Rewolucji na przełomie 2004 i 2005 r. lub wojny z Gruzją w 2008 r., czy też była wyłącznie reakcją na ukraińską rewolucję z przełomu 2013 i 2014 r.⁴ Niewątpliwie jednak od 2008 r. w otwartych wypowiedziach prezydenta/premiera Federacji Rosyjskiej Władimira Putina pojawiały się frazy podważające integralność terytorialną Ukrainy⁵. Wiele wskazuje też na to, że wsparcie pro-rosyjskich siły separatystycznych i infiltracja wywiadowcza na Krymie były prowadzone przez Moskwę na długo przed bezpośrednią aneksją, a sama wojskowa i polityczna operacja była logistycznie przygotowywana co najmniej kilka miesięcy wcześniej⁶.

Możliwe jest jednak zrekonstruowanie przebiegu wydarzeń, kontekstu politycznego i społeczno-kulturowego oraz ówczesnego publicznego dyskursu na temat sytuacji i postawy ukraińskich wojskowych. Określanie motywów postępowania oficerów i polityków podczas kryzysu oraz ustalanie, co dokładnie wiedzieli i jakimi wartościami się kierowali, musi być podejmowane z wielką ostrożnością.

² Rada Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy (RNBiOU) koordynuje działania władz wykonawczych w sferze bezpieczeństwa państwa. Jej przewodniczącym jest prezydent, który powołuje członków, przy czym z urzędu są nimi: premier, ministrowie obrony, spraw wewnętrznych i spraw zagranicznych oraz szef Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU). Pracę Rady i wykonywanie jej postanowień koordynuje Sekretarz Rady.

³ Zob. Volodimir Golovko i Larisa Ākubova, „*Zbrojna agresja Rosji proti Ukraini*”, w Gennadij Borák et al., *25 rokov nezaleznosti: narisi istorii tvorennā naciū ta deržavi* (Kiiv: Nika-Centr, 2016), 623; Andrzej Wilk, *Najlepsza armia, jaką miała Ukraina. Zmiany w Siłach Zbrojnych Ukrainy po agresji rosyjskiej* (Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, 2017, Prace OSW, nr 66), 10; Taras Kuzio, *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism and Crime* (North Charleston: CreateSpace, 2017), 235–236.

⁴ Fedorov, „Russia's 'hybrid' aggression”, 389–390; Nedim Useinov, „The Annexation of Crimea: Russia's Response to Ukraine's Revolution”, w *Revolution and War in Contemporary Ukraine*, ed. by Olga Bertelsen (Stuttgart: *ibidem*-Verlag, 2016), 194–196. Por. Bobo Lo, *Russia and the New World Disorder* (London–Washington: Chatham House, 2015).

⁵ 2 IV 2008 r. na szczycie NATO w Bukareszcie Władimir Putin stwierdził, że „Ukraina to bardzo skomplikowane państwo. W tej formie w jakiej obecnie istnieje, została utworzona w czasach radzieckich [...] Krym został przekazany Ukrainie decyzją Biura Politycznego KPZR”. Zob. „Text of Putin's speech at NATO Summit (Bucharest, April 2, 2008)”, www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-summit-bucharest-april-2-2008.html [dostęp: 27 IV 2020].

⁶ Fedorov, „Russia's 'hybrid' aggression”, 389–390; Kuzio, *Putin's War*, 220, 240–241.

Na Półwyspie Krymskim w lutym 2020 r. stacjonowało 13 468 żołnierzy Sił Zbrojnych Ukrainy⁷. Z tego większość podlegała dowództwu Marynarki Wojennej (WMSU) w Sewastopolu. W Sewastopolu i na zatoce Donuzław stacjonowała niemal cała flota wojenna Ukrainy. Z tego w Sewastopolu bazowały korwety „Terнопil”, „Chmelnyćkyj”, „Łućk” i „Prydniprowja”, okręt podwodny „Zaporizżja”, kuter raketowy „Pryłuky”, okręty dowodzenia „Donbas” i „Sławutycz” oraz kilkanaście mniejszych i pomocniczych jednostek. Na zatoce Donuzław bazowały: korweta „Winnycia”, trałowce „Czerkasy”, „Czernihiw” i „Henicześk”, okręty desantowe „Kostiantyn Olszańskij” i „Kirowohrad” oraz kilka okrętów pomocniczych. Dowództwu WMSU podlegały też: 10. Morska Brygada Lotnicza w Nowofedoriwce koło Eupatorii, 36. Brygada Obrony Wybrzeża w Perewalnym, 1. Batalion Piechoty Morskiej w Teodozji, 501. Batalion Piechoty Morskiej w Kerczu, dwa przeciwokrętowe dywizjony raketowe, 406. Grupa Artylerii w Symferopolu oraz 72. Centrum Operacji Informacyjno-Psychologicznych w Sewastopolu. Na Krymie stacjonowała ponadto 204. Brygada Lotnictwa Taktycznego w Belbeku koło Sewastopola oraz jednostki przeciwlotnicze, łącznościowe, radiolokacyjne i zabezpieczenia.

Oprócz Sił Zbrojnych państwo ukraińskie dysponowało na Krymie także innymi strukturami siłowymi: Wojskami Wewnętrznymi MSW (2460 osób), Państwową Służbą Pograniczną (1870), Służbą Bezpieczeństwa Ukrainy (1614), Zarządem Ochrony Państwowej (527) oraz Milicją⁸.

W Sewastopolu zgodnie z układami z lat 1995, 1997 i 2010 stacjonowała Flota Czarnomorska Federacji Rosyjskiej. Liczebność jej personelu nie mogła przekraczać 25 tys. osób⁹.

Zajęcie Krymu odbyło się w trzech etapach: 1) rozruchów 20–26 lutego 2014 r., 2) zakamuflowanej agresji 27 lutego – 18 marca oraz 3) jawnej aneksji 18–26 marca¹⁰. W pierwszym widoczna rola oddziałów rosyjskich sprowadzała się do przygotowań lub dość dyskretnej demonstracji: na rogatek Sewastopola pojawiły się transportery bez znaków rozpoznawczych, zauważalne były ruchy niewielkich kolumn ciężarówek wojskowych. ZSU zaś w tych kluczowych dniach były pozbawione

⁷ „Matūs oprilūdnyv kil’kist’ ukrains’kih vijs’kovich, âki zališilisâ v okupovanomu Krimu”, TSN, 5 II 2016 r., <https://tsn.ua/ukrayina/matios-oprilyudnyv-kilkist-ukrayinskih-viyskovih-yakizalishilisyav-okupovanomu-krimu-585526.html> [dostęp: 27 IV 2020].

⁸ *Ibidem*.

⁹ Na temat uwarunkowań i konsekwencji stacjonowania jej na terytorium Ukrainy szerzej zob. Andrzej Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2015), 238–241.

¹⁰ Na temat faktografii wydarzeń na Krymie zob. Taras Berezovec’, *Aneksiâ: ostriv Krim. Hroniki „gibrïdnoi vïjni”* (Kiïv: Brajt Star Pablišyng, 2015); Nataša Vlašenko, *Kraža, ili Beloe solnce Kryma* (Har’kov: Folio, 2017). Ujęcia naukowe problemu krymskiego i aneksji Krymu przez Rosję zob. m.in.: Golovko, Âkubova, „Zbrojna agresia”, 609–637; Useinov, „The Annexation”, 183–211; Grzegorz Skrukwa, „Krym w niepodległej Ukrainie: ojczyzna Tatarów Krymskich i obiekt rosyjskich aspiracji”, w *Ukraina: czas przemian po rewolucji godności*, red. Andrzej Furier (Poznań: FNCE, 2017), 193–231; Stanislav Kul’čič’kij, Larisa Âkubova, *Krims’kij vuzol* (Kiïv: Klio, 2019), 302–486.

dowództwa i zwierzchnictwa. Szef Sztabu Generalnego gen. płk Wołodymyr Zamana¹¹ 19 lutego podał się do dymisji, ponieważ nie zgadzał się na użycie wojska przeciw manifestantom na Majdanie. Nowym szefem Sztabu został adm. Jurij Iljin, dotąd dowódca Marynarki¹². W nocy z 21 na 22 lutego prezydent Wiktor Janukowycz opuścił Kijów, a potem *via* Krym wyjechał do Rosji. Minister obrony Pawło Łebediew i adm. Iljin wyjechali do Sewastopola. Rada Najwyższa 22 lutego uchwaliła, że Janukowycz porzucił urząd i powierzyła pełnienie obowiązków głowy państwa przewodniczącemu parlamentu Ołeksandrowi Turczynowowi¹³, powołała też gen. Zamanę na pełnomocnika do spraw kontroli nad Ministerstwem. Dopiero 27 lutego p.o. ministra obrony został adm. Ihor Teniuch¹⁴, a funkcję sekretarza RNBiOU (wakującą już od 24 stycznia) objął Andrij Parubij. Szefem Sztabu Generalnego 28 lutego został gen. płk Mychajło Kucyn. Od 23 do 27 lutego Ukraina miała więc p.o. prezydenta bez pełnych uprawnień, ministerstwo obrony bez ministra, Radę Bezpieczeństwa bez sekretarza oraz Sztab Generalny z nieojalnym szefem, przebywającym samowolnie poza urzędową siedzibą. Marynarką tymczasowo dowodził pierwszy zastępca dowódcy wadm. Serhij Jelisiejew.

Nad ranem 27 lutego nieoznakowany pododdział zajął gmach Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym w Symferopolu. Po południu część deputowanych wybrała separatystyczny rząd i uchwaliła referendum w sprawie statusu Krymu. Niewojskowe struktury siłowe Ukrainy na Krymie już wtedy były nieojalne: oddział antyterrorystyczny Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU), tzw. Alfa, i oddział specjalny milicji „Berkut” odmówiły odbicia Rady. Żołnierze Wojsk Wewnętrznych MSW wprawdzie sformowali kordon, ale znaleźli się pod presją prorosyjskich demonstrantów, nie podjęli żadnych działań¹⁵.

28 lutego Jelisiejew i szef sztabu Marynarki kadm. Dmytro Szakuro zgłosili się do szpitala. Dowodzenie przejął kadm. Denys Berezowskiy, zastępca dowódcy

¹¹ Ur. w 1957 r. w obwodzie czernihowskim, oficer wojsk pancernych Armii Radzieckiej, następnie Sił Zbrojnych Ukrainy. 18 II 2012 – 19 II 2014 – Szef Sztabu Generalnego. 22–27 II 2014 r. – pełnomocnik Rady Najwyższej ds. kontroli nad Ministerstwem Obrony. W 2019 r. prokuratura wojskowa i Służba Bezpieczeństwa Ukrainy prowadziła przeciw niemu śledztwo pod zarzutem osłabiania obronności Ukrainy w okresie prezydentury Janukowycza. W 2019 r. kandydował do Rady Najwyższej z listy partii Siła i Honor.

¹² Ur. w 1962 r. w Białoruskiej SRR, oficer piechoty morskiej ZSRR, następnie Ukrainy. 27 VII 2012 – 19 II 2014 – dowódca Marynarki Wojennej Ukrainy. 19–28 II 2014 r. – szef Sztabu Generalnego. Od września 2014 r. poszukiwany pod zarzutem dezercji.

¹³ Ur. w 1964 r. w Dniepropietrowsku, inżynier-metalurg, biznesmen i polityk. 1999–2014 – jeden z przywódców partii Batkiwszczyna; 2005 r. – szef SBU, 2007–2010 – wicepremier, 22 II – 27 XI 2014 r. – przewodniczący Rady Najwyższej, 23 II – 7 VI 2014 r. – p.o. prezydenta Ukrainy, 16 XII 2014 – 28 V 2019 – sekretarz RNBiOU.

¹⁴ Ur. w 1958 r. w Stryju, oficer Marynarki Wojennej ZSRR, następnie Ukrainy. Uczestnik ukraińskiego ruchu narodowo-demokratycznego w Siłach Zbrojnych ZSRR w okresie pieriestrojki. 2006–2010 – dowódca Marynarki Wojennej Ukrainy. Od 2012 r. członek partii Swoboda. 27 II – 25 III 2014 r. – p.o. ministra obrony.

¹⁵ Berzovec', *Aneksiá*, 73–74. Por. Vlašenko, *Kraža*, 126–155.

do spraw wyszkolenia¹⁶. Rosyjscy żołnierze bez znaków rozpoznawczych otoczyli cywilne lotnisko w Symferopolu oraz cywilno-wojskowe lotnisko Belbek. Tego samego dnia wieczorem odbyło się posiedzenie RNBiOU¹⁷. Pełniący obowiązki szefa SBU Wałentyn Nałtywajczenko zakomunikował, że

[na Krymie] nasi wojskowi i siłowicy [funkcjonariusze tzw. resortów siłowych – MSW, SBU etc.] są zdemoralizowani. Wielu z nich nie uznaje nowej władzy i nie jest gotowych do wykonywania rozkazów, albo w ogóle złamali przysięgę. Szczególnie złożona jest sytuacja w Marynarce Wojennej. Są podpisane raporty dymisji, w tym przez dowódcę WMSU. Klimat moralny i psychologiczny w dowództwie jest nadzwyczaj niski, żeby nie powiedzieć, że w ogóle zdradziecki¹⁸.

Adm. Tieniuch ocenił, że istnieje niebezpieczeństwo rosyjskiej inwazji na kontynencie, a ZSU są niezdolne ani do przeciwstawienia się jej, ani do operacji tylko na Krymie:

Nie jesteśmy gotowi do wojny na pełną skalę. [...] Będę mówił otwarcie. Na dziś nie mamy armii. Ona była systematycznie niszczona przez Janukowycza i jego otoczenie pod kierunkiem rosyjskich służb specjalnych. Dziś możemy z całego kraju zebrać zgrupowanie w liczbie około 5000 wojskowych zdolnych do wykonywania zadań bojowych. Możemy ich rzucić na Krym, ale to nie rozwiąże problemu Krymu. My ich tam po prostu położymy. A co robić z tysiącami kilometrów granicy i przygotowaniem Rosji do wtargnięcia? Jak wejdą rano od strony obwodu czernihowskiego, to do wieczora będą już w Kijowie!¹⁹

Zapytany o stan wojsk na Krymie, odpowiedział:

Naszych – przede wszystkim to Marynarka – to 15 tysięcy ludzi. [...] Ale to liczebność nominalna. – Ilu jest zdolnych do walki? – Trudno odpowiedzieć. Większość wśród wojskowych to miejscowi żołnierze kontraktowi. Dla nich służba – to zarobek. Nastrój ludności na Krymie znacie. Plus młodzi, poborowi, którzy nie wiadomo, czy będą wojować. Gotowych wykonać rozkaz zastosowania broni będzie maksimum 1,5–2 tysiące²⁰.

¹⁶ Ur. w 1974 r. w Charkowie, oficer Marynarki Wojennej Ukrainy od 1996 r. 1–2 III 2014 r. – dowódca Marynarki Wojennej Ukrainy. 2 III – 20 IV 2014 r. – „dowódca Marynarki Wojennej Krymu” z nominacji rządu separatystycznego. Od kwietnia 2014 r. w Marynarce Wojennej Federacji Rosyjskiej, 2014–2015 – zastępca dowódcy Floty Czarnomorskiej. Od 2018 r. zastępca dowódcy Floty Oceanu Spokojnego. Poszukiwany przez prokuraturę Ukrainy za zdradę stanu.

¹⁷ Stenogram z posiedzenia został odtajniony w 2016 r. Opublikowany m.in. w: Vlašenko, *Kraža*, 325–362.

¹⁸ *Ibidem*, 330.

¹⁹ *Ibidem*, 332–333

²⁰ *Ibidem*, 334.

Opinię o katastrofalnym stanie wojska podzielili: Turczynow, premier Arsenij Jaceniuk, wicepremier Witalij Jarema, odpowiedzialny za „blok siłowy”, oraz szef wywiadu Wiktor Hwozd²¹. Turczynow poddał pod dyskusję wprowadzenie stanu wojennego, nie uzyskał jednak żadnego poparcia. Premier wyraził obawę przed scenariuszem gruzińskim z 2008 r. w razie wprowadzenia stanu wojennego, Rosja interweniuje zbrojnie „w obronie ludności rosyjskojęzycznej”²². Opowiedział się więc za ratowaniem integralności terytorialnej poprzez odwołanie się do społeczności międzynarodowej. Szczególnie ostro przeciwko stanowi wojennemu wystąpiła Julia Tymoszenko²³. Generalnie uznano, że potrzebny jest czas na wzmocnienie armii. Na koniec Turczynow wydał kilka poleceń, z których kilka dotyczyło ZSU na Krymie:

1.4. Pilnie opracować plan działań co do zastosowania i wzmocnienia ochrony i obrony jednostek wojskowych Marynarki Wojennej Sił Zbrojnych Ukrainy rozmieszczonych w Autonomicznej Republice Krym.

1.5. W wypadku szturmów jednostek wojskowych, w celu ochrony życia wojskowych i zabezpieczenia wykonania postawionych zadań, używać broni zgodnie z regulaminami wojskowymi.

[...]

5. Ministerstwu Obrony Ukrainy, Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Służbie Bezpieczeństwa Ukrainy [polecam] przeprowadzić przegląd kierowników i dowódców wszystkich pododdziałów i struktur rozmieszczonych w Autonomicznej Republice Krym, i przeprowadzić zamianę tych, którzy nie są gotowi do wykonywania postawionych zadań oraz obrony interesów Ukrainy na terytorium Autonomicznej Republiki Krym²⁴.

Od 29 lutego zaczęto blokować jednostki. Bezpośrednio pod bramami pojawiała się „Samoobrona Krymu” (miejscowi bojówkarze ubrani w mieszaninę mundurów i ubrań cywilnych, częściowo z zakrytymi twarzami) oraz „kozacy” z krymskich organizacji prorosyjskich lub przybyli z Rosji. W pewnej odległości ustawiały się „zielone ludziki” – żołnierze bez znaków przynależności państwowej w rosyjskich mundurach polowych w nowym kamuflażu pikselowym, i w kominiarkach. Po pewnym czasie do ukraińskich jednostek zaczęli docierać oficerowie rosyjscy z propozycją wspólnego ochraniań przed rzekomym atakiem Tatarów Krymskich lub Prawego Sektora²⁵. Ukraińskie stacje radiolokacyjne i węzły łączności zaczęto zajmować 1 marca.

Berezowśkyj został 1 marca mianowany dowódcą Marynarki i o godz. 13.55 rozkazał wszystkim okrętom wyjść na morze. O godz. 17 jednak rozkaz ten odwołał, w efekcie czego Rosjanie zdążyli zablokować wyjścia z Sewastopola i Donuzławu.

²¹ *Ibidem*, 343–351.

²² *Ibidem*, 349.

²³ *Ibidem*, 354–355. Skład posiedzenia był poszerzony o przywódców partii w celu uzyskania konsensusu w podstawowych kwestiach bezpieczeństwa narodowego.

²⁴ *Ibidem*, 360–361.

²⁵ Bereovec', *Aneksiâ* 136, 145–146.

W nocy w rozmowie z Teniuchem odmówił „wykonywania przestępczych rozkazów”²⁶. Po południu 2 marca rozkazał złożyć broń do magazynów i wycofać wozy bojowe do garaży, a w wypowiedzi nagranej przez kilka krymskich i rosyjskich telewizji zaapelował do wojskowych o wierność „ludowi Krymu”. Ministerstwo Obrony poinformowało, że Berezowski już rano był zwolniony z funkcji „z powodu niezdolności kierowania wojskami w sytuacji nadzwyczajnej”²⁷. Funkcję p.o. dowódcy Marynarki objął kadm. Serhij Hajduk.

Od 36. i 204. Brygady 2 marca zażądano złożenia broni i wypuszczenia „zielonych” na teren jednostki. W 36. Brygadzie doszło do zamieszania: dowódca płk Serhij Storożenko miał stwierdzić: „ja ludzi kłaść [trupem] nie będę, poddamę brygadę”, sprzeciwiła się temu jednak część oficerów, w tym dowódca batalionu piechoty górskiej ppłk Jurij Hołowaszenko²⁸.

3 marca odbyła się jedyna skuteczna akcja ewakuacji sprzętu wojskowego z Krymu – samoloty i śmigłowce 10. Brygady przeleciały na kontynentalną Ukrainę, prawdopodobnie dzięki inicjatywie oficerów niezgodnionej z Ministerstwem Obrony²⁹. Drugim sukcesem Ukrainy było to, że największy ukraiński okręt wojenny, fregata „Hetman Sahajdacznyj”, wracająca z misji antypirackiej na Oceanie Indyjskim przez Bosfor, dopłynęła 5 marca do Odessy z podniesioną największą ukraińską banderą, jaka była na pokładzie. Informacje podawane przez media rosyjskie, że fregata przeszła na stronę rosyjską, okazały się nieprawdziwe³⁰.

²⁶ Serhij Gajduk, „Âk mi vtračali Krim. Svidčennâ perših osib Ukraïni” [wywiad przeprowadzony przez Oksana Kovalenko], *Ukrains'ka Pravda* (10 IV 2017), www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/ [dostęp: 27 IV 2020].

²⁷ Berezovec', *Aneksiâ*, 148.

²⁸ Serhij Storożenko – ur. w 1975 r. w obwodzie charkowskim, oficer ZSU od 1996 r., w 2014 r. przeszedł do Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Jurij Hołowaszenko – w 2014 r. uczestnik Operacji Antyterrorystycznej w Donbasie, 2017–2019 – dowódca 57. Brygady Zmotoryzowanej ZSU, od 2019 r. oficer w Zarządzie Operacji Specjalnych Gwardii Narodowej Ukrainy. Zob. Stepan Śláhov, „Okupaciâ Krimu: hronika «pereval' nens'koï zradi zahisnikiv Bat'kivšini””, *Krim Realiï* (24 III 2015), <https://ua.krymr.com/a/27267261.html> [dostęp: 27 IV 2020]; Ūrij Golovašenko, „Ne bulo vožaka, âkij bi poviv sa soboũ. Putin vikoristav ce proti nas” [wywiad przeprowadzony przez Mihajlo Uhman], *Gazeta.ua* (7 III 2018), https://gazeta.ua/articles/ukraine-newspaper/_ne-bulo-vozhaka-yakij-bi-poviv-za-soboyu-putin-vikoristav-ce-proti-nas/857657 [dostęp: 27 IV 2020]; Volodimir Ličko, „Za laštunkami specoperaciï «Krim's'ka vesna””, *Krim Realiï* (17 III 2015), <https://ua.krymr.com/a/26905152.html> [dostęp: 27 IV 2020]; Sergej Storożenko, „«Voennye ne dolžny vyprašivat' u graždanskikh voynu, kak konfetu” [wywiad przeprowadzony przez Valerij Širâev], *Novaâ Gazeta* (27 IV 2016), <https://novayagazeta.ru/articles/2016/04/27/68391-171-voennye-ne-dolzhny-vyprashivat-u-grazhdanskikh-voynu-kak-konfetu-187> [dostęp: 27 IV 2020].

²⁹ Anatolij Šara, „10 Brigada mors'koï aviaciï. Perša peremoga novitn'oï ukraïns'koï armii””, *Tižden'.ua* (1 XII 2015), <https://tyzhden.ua/Society/152838> [dostęp: 27 IV 2020].

³⁰ Andrej Tarasov, „My byli gotovy primenit' oružie” [wywiad przeprowadzony przez Diana Kuryško], *BBC Ukraina* (15 III 2017), www.bbc.com/ukrainian/features-russian-39282617 [dostęp: 27 IV 2020].

W ciągu kolejnych dni nastąpiło też kilka aktów oporu moralnego i symbolicznego. Gdy 3 marca Berezowskij z grupą uzbrojonych ludzi próbował zająć gabinet dowódcy WMSU w Sewastopolu, w odpowiedzi na zebraniu oficerów sztabu uchwalono potwierdzenie wierności przysiędze Ukrainie i odśpiewano hymn narodowy. Następnego dnia odbyło się słynne „przedarcie się” w Belbeku – żołnierze 204. Brygady pod dowództwem płk. Julija Mamczura³¹, bez broni, z rozwiniętą ukraińską flagą i historycznym radzieckim sztandarem z II wojny światowej, pomaszzerowali naprzeciw blokującym lotnisko żołnierzom rosyjskim i odzyskali kontrolę nad pasem startowym oraz główną bramą, nad którą zawieszono ukraińską flagę. W 501. Batalionie z inicjatywy zastępcy dowódcy mjr. Ołeksija Nikiforowa urządzono koncert, na którym żołnierze wykonali m.in. utwór ukraińskiego zespołu rockowego „Okean Elzy” pt. *Nie poddam się bez walki*³². W 1. Batalionie zaś nakręcono i udostępniono w internecie filmik motywacyjno-patriotyczny³³.

Separatystyczny rząd Krymu 9 marca zażądał od ZSU złożenia broni do magazynów i przekazania ochrony jednostek pododdziałom rosyjskim. Do pierwszej kapitulacji większej jednostki doszło 10 marca: dowódca batalionu samochodowego w Bachczysaraju ppłk Wołodmyr Sadownyk nakazał opuszczenie jednostki „tym, co nie ze mną”, czyli nie chcą wciągnąć rosyjskiej flagi na maszt³⁴.

Nawet oficerowie ZSU wierni Ukrainie zdawali się dostrzegać wtedy jeszcze miejsce na dialog. Hajduk 13 marca zwrócił się z apelem do „rosyjskich kolegów” o powstrzymanie się od działań, które mogą doprowadzić do ofiar³⁵. Następnego dnia żołnierze 501. Batalionu rozegrali i wygrali 4:0 mecz piłkarski z „zielonymi ludzikami”. Mjr Nikiforow powiedział, że mecz miał „podnieść ducha bojowego i pokazać, że konflikty można rozwiązać drogą pokojową”³⁶.

16 marca odbyło się niezgodne z Konstytucją Ukrainy i z powszechnymi standardami demokracji referendum, a nazajutrz ogłoszono wyniki, według których 96,77% głosujących w Autonomicznej Republice Krym opowiedziało się za przyłączeniem Krymu do Rosji. Władimir Putin 18 marca podpisał traktat o włączeniu Krymu do Federacji Rosyjskiej. Od razu po tym oddziały rosyjskie zażądały natychmiastowej kapitulacji obleganych jednostek ZSU, a w przypadku odmowy

³¹ Julij Mamczur – ur. w 1971 r. w Humaniu, oficer Sił Powietrznych Ukrainy, 2013–2014 – dowódca 204. Brygady Lotnictwa Taktycznego. 2014–2019 – poseł Rady Najwyższej Ukrainy z listy Bloku Petra Poroszenki.

³² Ołeksij Nikiforow, „«Kolišni ukraїns'ki vijs'kovi v Krimu – pid kovpakom FSB»” [wywiad przeprowadzony przez Olena Ūrčenko], *Krim Realii* (28 XI 2017), <https://ua.krymr.com/a/28884751.html> [dostęp: 27 IV 2020]. Ołeksij Nikiforow – ur. w 1976 r. w Kirowie (Rosyjska FSRR), oficer ZSU, od 2017 r. rzecznik prasowy Sił Operacji Specjalnych.

³³ Berezovec', Aneksiã, 317.

³⁴ *Ibidem*, 259–260.

³⁵ *Ibidem*, 303.

³⁶ *Ibidem*, 319; Paweł Semmler, *Krym: znikający półwysep* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2018), 113–114.

zaczęły je szturmować³⁷. Sztab WMSU w Sewastopolu został zajęty 19 marca³⁸. W ciągu następnych kilku dni Rosjanie zajęli niemal wszystkie okręty i jednostki lądowe. Część poddała się dobrowolnie, część po szturmach prowadzonych z użyciem granatów hukowo-światlnych i wystrzałów z broni ostrej w powietrze lub w okna. W 36. Brygadzie i 501. Batalionie rosyjskie flagi podniesiono jednocześnie 21 marca o godz. 16, prawdopodobnie w sposób skoordynowany i pod wpływem namów Iljina³⁹. Obaj dowódcy, płk Storożenko i ppłk Ołeksandr Sajenko, przeszli na stronę rosyjską. Według Storożenki z 1200 żołnierzy 36. Brygady 199 postanowiło kontynuować służbę w ZSU, 300 – odejść w stan spoczynku, reszta postanowiła „służyć dalej na Krymie”, czyli w Siłach Zbrojnych Rosji⁴⁰. Podpułkownik Hołowaszenko wywiózł na kontynentalną Ukrainę sztandar, pieczęć i archiwum Brygady. Z 308 żołnierzy 501. Batalionu tylko 64, w tym Nikiforow, wyjechało na kontynent⁴¹.

23 marca RNBiOU zdecydowała o „przemieszczeniu do innych regionów Ukrainy” z Krymu wszystkich jednostek i instytucji ZSU. Faktycznie jednak w tym momencie ukraińska flaga powiewała tylko nad 1. Batalionem w Teodozji oraz dwoma okrętami na Donuzławie. 24 marca Rosjanie zajęli szturmem 1. Batalion. Żołnierze ukraińscy stawili opór walką wręcz, bez użycia broni palnej. Dowódca batalionu ppłk Dmytro Delatyckij z połamanymi żebrami został siłą wywieziony w nieznanym kierunku, a po trzech dniach zwolniony⁴². W 2016 r. relacjonował, że przed szturmem broń złożono do magazynów na rozkaz ukraińskiego Ministerstwa Obrony, które poinformowało o zawarciu porozumienia ze stroną rosyjską w sprawie ewakuacji batalionu w całości⁴³. Z tego batalionu 154 ludzi (z około 600), czyli procentowo najwięcej w porównaniu do innych jednostek, pozostało wiernych ZSU⁴⁴. Tego samego dnia zajęto okręt desantowy „Kostiantyn Olszańskij”, a 25 marca – trałowiec „Czerkasy”, którego załoga pod dowództwem

³⁷ Podczas ataku na Centrum Fotogrametryczne w Symferopolu został zabity ukraiński chor. Serhij Kokurin – była to pierwsza w Siłach Zbrojnych Ukrainy ofiara śmiertelna konfliktu rosyjsko-ukraińskiego.

³⁸ Gajduk, „Âk mi vtračali”.

³⁹ Ličko, „Za laštunkami”.

⁴⁰ Storożenko, „Voennyje”.

⁴¹ Aleksej Nikiforow, „Kerčenskij morpeh o rok-koncerte v osade, sud'be bojcov i vozvrašenii Kryma”, depo.ua (16 II 2015), <https://www.depo.ua/rus/life/kerchenskij-morpheh-o-rok-kontserte-v-osade-sudbe-boytsov-13022015133000> [dostęp: 27 IV 2020].

⁴² Dmytro Delatyckij – ur. w 1976 r. w Chabarowsku (Rosyjska FSRR), oficer ZSU, 2015–2018 – dowódca 36. Brygady Piechoty Morskiej, uczestnik Operacji Antyterrorystycznej w Donbasie, obecnie (2020 r.) zastępca dowódcy całej Piechoty Morskiej Ukrainy.

⁴³ „Polkovnik Delatic'kij rozpoviv, šo nakaz na vivedennâ «mors'kih kotikiv» z Krimu dalo Minobroni”, depo.nikolaev (1 III 2016), <https://mk.depo.ua/rus/nikolaev/polkovnik-delyatitskij-rozpoviv-shcho-nakaz-na-vivedennya-morskih-01032016152900> [dostęp: 27 IV 2020].

⁴⁴ „Ūrij Sodol': 36-ta brigada ê sterzhnem sered pidrozdiliv mors'koï pihoti”, Armia.fm (22 VII 2019), www.armyfm.com.ua/yurij-sodol-36-ta-brigada-ye-sterzhnem-sered-pidrozdiliv-morskoi-pihoti/ [dostęp 27 IV 2020].

kmr. por. Jurija Fedasza podjęła wcześniej dwie bezskuteczne próby przedarcia się na morze i odparła poprzednie szturm⁴⁵.

Z 13 468 żołnierzy ZSU na Krymie tylko 3990 (29,9%) wyjechało na kontynent, tik kontynuować służbę⁴⁶. Jedyńm pododdziałem, który wyjechał w całości, z całym uzbrojeniem i sprzętem, była kompania 25. Brygady Powietrznodesantowej z Dniepropietrowska, która przebywała w Perewalnym na ćwiczeniach górskich. Rosjanie prawdopodobnie dopuścili do wyjazdu, bo uznali ją za „niekrymską”⁴⁷.

Zadaniem ZSU była obrona suwerenności i integralności terytorialnej państwa, zarówno w czasie wojny, jak i w czasie pokoju. Zgodnie z regulaminem Służby Garnizonowej i Wartowniczej wartownicy mogli użyć broni bez ostrzeżenia w razie jawnego napadu na nich lub na ochraniane obiekty⁴⁸. Siły Zbrojne miały także prawo użycia broni w razie „wykonywania nałożonych zadań w ramach obrony Ukrainy przed możliwą agresją”⁴⁹. Ustawa o obronie Ukrainy mówiła, że w razie napaści lub groźby napaści na Ukrainę prezydent podejmuje odpowiednie decyzje, w tym o wprowadzeniu stanu wojennego i o użyciu ZSU⁵⁰.

Pojawiają się więc trzy kwestie do wyjaśnienia. Dlaczego ZSU nie podjęły żadnych czynnych działań w celu przeciwdziałania naruszeniu integralności terytorialnej Ukrainy? Dlaczego nie oddano ani jednego strzału w samoobronie jednostek? I dlaczego 70,1% wojskowych na Krymie nie dochowało wierności przysiędze, w której zobowiązało się „bronić Państwo Ukrainińskie, niewzruszenie stać na straży jego wolności i niepodległości, nigdy nie zdradzić ludu Ukrainy”?

Z dostępnych obecnie źródeł, w tym ze słów Turczynowa, wynika, że kierownictwo państwa podjęło decyzję, że do obrony Krymu nie będzie zastosowana czynna siła wojskowa: jednostki miały trwać w garnizonach tak długo, jak się da, ale nie podejmować czynnych działań⁵¹. Decyzja ta była bardzo bolesna i jest do dziś krytykowana⁵², choć najprawdopodobniej była w pełni uzasadniona. Po pierwsze,

⁴⁵ Jurij Fedasz – ur. w 1980 r. w obwodzie tarnopolskim, od 2002 r. oficer WMSU. W marcu 2014 r. wyróżniony tytułem honorowego obywatela miasta Czerkasy.

⁴⁶ „Matuś”.

⁴⁷ „Rosijs’ki okupanti vipustili z Krimu dnìpropetrovs’kih desantnikiv ze zbroëù”, *Ukrains’ka Pravda* (25 III 2014), <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/25/7020290/> [dostęp: 27 IV 2020].

⁴⁸ „Zakon Pro Statut garnizonnoi ta vartovoï služb Zbojnih Sil Ukraïni, redakciã vid 1 VII 2013”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14/ed20130701> [dostęp: 27 IV 2020].

⁴⁹ „Zakon Pro Zbrojni Sili Ukraïni, redakciã vid 13 X 2012”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12/ed20121013> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵⁰ „Zakon Pro oboronu Ukraïni, redakciã vid 1 VII 2013”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/ed20130701> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵¹ Aleksandr Turčinov, „Pri vtorženii so storony Ćernigova, ruskie tanki uže ĉerez paru časov mogli byt’ v Kiev” [wywiad przeprowadzony przez Sonã Koškina], LB.ua (27 VII 2014), https://lb.ua/news/2014/06/27/271204_aleksandr_turchinov_pri_vtorzhenii.html [dostęp: 27 IV 2020]; Березовець, Анексія, 178–180.

⁵² Rzecznikami tezy, że Krym można było obronić za pomocą aktywnego użycia Sił Zbrojnych, są głównie tak zwani „starzy siłowicy”, czyli osoby pełniące wysokie funkcje w sektorze obronności i bezpieczeństwa Ukrainy jeszcze w okresie prezydentury Leonida Kuczmy, zob. Vlaśenko,

panowało przekonane, że państwu grozi „pełnoskalowa” rosyjska agresja na kontynencie, włącznie z zajęciem Kijowa⁵³. W świetle upoważnienia do użycia wojsk na terytorium Ukrainy, nadanego prezydentowi Putinowi 1 marca przez parlament Rosji, ewentualne walki na Krymie mogłyby dać pretekst do inwazji w imię obrony ludności rosyjskojęzycznej i obywateli rosyjskich, tym bardziej że pomajdanowe władze Ukrainy nie były przez Moskwę uznawane za legalne⁵⁴.

Po drugie, Rosja miała na Krymie zdecydowaną przewagę wojskową. Z 13 468 żołnierzy ZSU tylko około 3 tys. (36. Brygada oraz 1. i 501. Batalion) stanowiły oddziały lądowe zdolne do działań operacyjnych, a i w nich część sprzętu była niezdatna do użytku⁵⁵. Okręty stały zablokowane w bazach, lotniska, stacje radiolokacyjne i wyrzutnie rakiet same wymagały obrony⁵⁶. Absolutna przewaga Rosji w lotnictwie i obronie przeciwlotniczej uniemożliwiała wsparcie ukraińskich oddziałów z powietrza.

Po trzecie, najprawdopodobniej władze Ukrainy były pod silną presją Zachodu, nalegającego, by nie doprowadzić do otwartej wojny⁵⁷. Aż do pierwszych dni marca ze strony społeczności międzynarodowej nie było żadnej konkretnej reakcji na działania Rosji. Dopiero 2 marca prezydent USA Barack Obama zapowiedział konsultacje z partnerami zagranicznymi na temat sankcji przeciw Rosji i odwołał swój udział w planowanym na czerwiec szczycie Grupy G8 w Soczi. 3 marca ukazało się wspólne oświadczenie liderów państw G7 oraz Unii Europejskiej

---

Kraža, 187–194, 213–261. Rzecznikiem tej tezy i ostrym krytykiem Turczynowa oraz Teniucha jest też gen. Zamana, zob. Volodimir Zamana, „Či bulo zdavannâ Krimu dogovirnâkom? Elementa domovlenostej miž ukraińskoŭ ta rosijskoŭ vladoŭ â ne vidkidaŭ” [wywiad przeprowadzony przez Дмитро Гордон], Gordonua.com (18 VII 2019), <https://gordonua.com/ukr/publications/zamana-chi-bulo-zdavannya-krimu-dogovrnyakom-elementa-domovlenostey-mzh-ukranskoyu-ta-rosyskoyu-vladoyu-ya-ne-vidkidayu-1122747.html> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵³ Turčinov, „Pri vtorženii”; *idem*, „Âk mi vtračali Krim. Svidčennâ perših osib Ukraïni” [wywiad przeprowadzony przez Oksana Kovalenko], *Українська Правда* (10 IV 2017), https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershih_osib_ukrainy/ [dostęp: 27 IV 2020]; *idem*, „Koli počalisâ zahoplennâ naših častin, â namagavsâ na vertol’oti viletiti do Krimu, šob organizuvati oboronu aerodromu. Mene vtrimav Avakov” [wywiad przeprowadzony przez Дмитро Гордон], Gordonua.com (11 IV 2018), <https://gordonua.com/ukr/publications/turchinov-koly-pochalysia-zakhoplennia-nashykh-chastyn-ya-namahavsia-na-vertoloti-vyletity-do-krymu-shchob-orhanizuvaty-oboronu-aerodromu-mene-vtrymav-avakov-239748.html> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵⁴ Była to więc obawa przed powtórzeniem scenariusza z wojny rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r., ale w znacznie gorszej dla Ukrainy sytuacji. Gruzja miała stabilny system polityczny oraz nowoczesnie wyposażone siły zbrojne, przygotowane do realnej wojny. Rosja nie zamierzała też dokonywać dekompozycji Gruzji sięgającej dalej niż utrwalenie faktycznie już dawno dokonanej secesji Abchazji i Osetii Południowej. Ukrainie zaś realnie groziła prorosyjska rebelia w wielu obwodach wschodnich i południowych, która mogłaby zostać wsparta przez Rosję.

⁵⁵ Ároslav Tinčenko, „Či buli v ZSU šansi vidstoâti Krim”, *Tižden’ua* (15 II 2018), <https://tyzhden.ua/Politics/209517> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵⁶ Ličko, „Za laštunkami”

⁵⁷ Berezovec, *Aneksiâ*, 141, 181, 212, 229; Golovko, Âkubova, „Zbrojna agresijâ”, 619–621.

potępiające naruszenie przez Rosję suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy. Najprawdopodobniej dla przywódców Zachodu w lutym i marcu 2014 jedyną opcją była próba nakłonienia Rosji do powstrzymania się i jednoczesnego dania jej szansy na wycofanie się z działań operacyjnych bez utraty prestiżu, oraz zagrożenie ewentualnymi konsekwencjami politycznymi i ekonomicznymi. Władze Ukrainy, pozostając w kontakcie z liderami Zachodu, musiały sobie z tego zdawać sprawę⁵⁸.

Po czwarte wreszcie, kierownictwo państwa nie było pewne, czy ewentualne rozkazy podjęcia działań przez ZSU na Krymie zostaną wykonane⁵⁹. Jednym z kluczowych momentów kryzysu było przejście kadm. Berezowskiego na stronę rosyjską, stanowiące szczególnie duży cios nie tylko w morale wojsk na Krymie, ale także dla opinii publicznej w całym kraju. Zdrady bowiem dopuścił się dowódca mianowany już przez pomajdanowe kierownictwo. Stąd – jak w 2015 r. zwrócił uwagę Taras Berezowec, „w sprawie dymisji kontradmirała Denysa Berezowskiego pozostaje wiele niejasności. Niestety wszyscy związani z tą historią są skłonni zrzucać winę na innych”⁶⁰. Krążyły domysły, że kontradmirał był szantażowany, a jego rodzinę wzięto jako zakładników⁶¹. Kadm. Hajduk i ekspert wojskowy Dmytro Tymczuk twierdzą, że Berezowskyj jeszcze 2 marca rano działał „adekwatnie”, ale zmienił opcję pod wpływem rozmów z Iljinem, adm. Wiktozem Maksymowem (dowódcą WMSU w latach 2010–2012) i dowódcą Floty Czarnomorskiej wadm. Aleksandrem Witką⁶². Mianowanie Berezowskiego zaczęło być postrzegane jako wielki błąd ministra Tieniucha⁶³. Generał Wiktor Mużenko, wówczas zastępca szefa Sztabu Generalnego, twierdził, że postawa Berezowskiego była labilna już przed nominacją, miał on mówić „Jestem w szpitalu. Muszę pomyśleć. Jestem chory”⁶⁴. Tieniuch wyjaśniał, że w siłach zbrojnych istnieje spis i kolejność rezerwowych kandydatów na funkcje dowódcze; Berezowskyj był wówczas zastępcą dowódcy do spraw wyszkolenia, przeszedł wszystkie szczeble kariery oficerskiej we flocie, miał autorytet i był naturalnym kandydatem w sytuacji, gdy Jelisiejew i Szakuro złożyli dymisję⁶⁵.

Część oficerów zrazu deklarujących wierność Ukrainie postąpiła potem inaczej. Dowódca korwety „Ternopil” kmdr. ppor. Maksym Jemelianenko 3 marca na żądanie kapitulacji, wystosowane osobiście przez Witkę, odrzekł „Rosjanie się nie poddają!”. Wyjaśnił, że jest Rosjaninem, ale złożył przysięgę Ukrainie i nie

⁵⁸ Golovko, Ākubova, „Zbrojna agresia”, 621.

⁵⁹ Turčinov, „Pri vtorženii”.

⁶⁰ Berezovec, *Aneksiâ*, 148–149.

⁶¹ *Ibidem*, 157.

⁶² *Ibidem*; Gajduk, „Āk mi vtračali”.

⁶³ Berezovec, *Aneksiâ*, 147–149.

⁶⁴ Viktor Mużenko, „Āk mi vtračali Krim. Svidčennâ perših osib Ukraïni” [wywiad przeprowadzony przez Oksana Kovalenko], Українська Правда (10 IV 2017), https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/ [dostęp: 27 IV 2020].

⁶⁵ Igor Tenûh, „Pislâ moëji vidstavki lûdi Lëbëdëva povernulisâ v Zbrojni sili” [wywiad przeprowadzony przez Mihajlo Gluhovs'kij], Glavkom (10 V 2014), <https://glavkom.ua/interviews/124821-igor-tenjuh-pislja-mojeji-vidstavki-ljudi-ljebjedjeva-povernulisja-v-zbrojni-sili.html> [dostęp: 27 IV 2020].

zamierza jej zdradzić⁶⁶. Dowódca okrętu podwodnego „Zaporizzja” kmdr. Robert Szahiejew 12 marca mówił: „Przekażcie wszystkim, że będziemy stać do ostatniego człowieka, ale Ukrainy nie oddamy. Ukraina dla nas jest jedna i jedyna”⁶⁷. Później obaj przeszli na stronę rosyjską i wstąpili do Marynarki Wojennej Rosji.

Dlaczego „nie zadziałał” regulamin służby wartowniczej, to znaczy nie oddano ani jednego strzału w samoobronie jednostek? Pytanie to nurtowało wielu uczestników dyskusji o wydarzeniach krymskich⁶⁸. Polecenie użycia broni zgodnie z regulaminami znalazło się w decyzji RNBiOU z 28 lutego. Turczynow kilkakrotnie potwierdzał jego wydanie⁶⁹. W warunkach pokojowych i w sytuacji stabilności politycznej prawdopodobnie żołnierze ZSU na Krymie zadziałaliby zgodnie z regulaminem w razie napadu bandytów lub bojówkarzy. Blokowanie jednostek w lutym i marcu 2014 r. wydawało się jednak nie spełniać regulaminowych znamion „napadu”. Było też oczywiste, że aby naprawdę uporać się zagrożeniem, nie wystarczy etatowa broń wartowników czyli karabinki automatyczne. Jak mówił Nikiforow:

Wartownik może strzelać w razie napadu. Czy choćby na jednego wartownika napadali na Krymie? Ani razu. Wyobraźcie sobie: stan wojenny nie jest ogłoszony, wojny nie ma, kogo atakować? Rosyjskich wojskowych stojących koło Punktu Kontroli Przepustek? U nas w Kerczu było tak: stoi „Ural”, a w nim siedzi 15–20 nieszczęsnych żołnierzy. Tak, z bronią. Ale kto powinien dać rozkaz rozstrzelać ten samochód? Możliwe, że Putin na to liczył. Ale kto by dał taki rozkaz?⁷⁰

Pułkownik Storożenko w wywiadzie dla mediów rosyjskich przyznał, że słyszał osobiście od Turczynowa przez telefon polecenia „używać broni”, ale stwierdził, że takie „ustne polecenia przez telefon to nie [obowiązujący] formularz i nie oficjalny kanał łączności”. Pisemną dyrektywę Kijowa „używać broni zgodnie z obowiązującymi dokumentami” skomentował zaś jako próbę zrzucenia odpowiedzialności za rozlew krwi na dowódców w terenie⁷¹. Ukraiński dziennikarz Jurij Butusow, komentując wywiad Storożenki, zwrócił uwagę, że zgodnie z regulaminami wojskowymi rozkazy przełożonych (w tym Zwierzchnika Sił Zbrojnych) mogą być wydane także ustnie i poprzez techniczne środki łączności⁷².

⁶⁶ „«Russkie ne sdaitsâ!» – ukraińskij korvet «Ternopil» ne pidkorivsâ admiralu Čornomors'kogo flotu Rosii”, *Gazeta.ua* (4 III 2014), https://gazeta.ua/articles/life/_russkie-ne-sdayutsya-ukrayinskij-korvet-ternopil-ne-pidkorivsya-admiralu-cornomorskogo-flotu-rosiyi/545524 [dostęp: 27 IV 2020].

⁶⁷ „Ekipaž pidvodnogo čovna «Zaporizzja» obicâe stoâtî za Ukraïnu do ostann'ogo”, *Fakti* (12 III 2014), <https://fakty.com.ua/ua/index/read-news/id/1507664/> [dostęp: 27 IV 2020].

⁶⁸ Berezovec', *Aneksiâ*, 293, 311–312.

⁶⁹ Turčinov, „Pri vtorženii”; *idem*, „Âk mi vtračali”.

⁷⁰ Алексей Никифоров, „Аннексия Крыма не была спонтанной” [wywiad przeprowadzony przez Алексей Батури́н], *Фокус* (21 VI 2017), <https://focus.ua/politics/375022> [dostęp: 27 IV 2020].

⁷¹ Storożenko, „Voennyje”.

⁷² Ūrij Butusov, „Vy dolžny primenit' oružie! Turčinov ugrožal, podtalkival menâ k voennym dejstvîam – interv'û predatelâ”, *Cenzor.net* (5 V 2017), <https://censor.net.ua/resonance/438909/>

Dyrektywa Kijowa „trwajcie!”, mimo że wynikała z uzasadnionej prawdopodobnie decyzji strategicznej, była odbierana jak objaw beczynności i wywoływała frustrację także u oficerów wiernych Ukrainie⁷³. Frustrował ich także kontrast między optymistycznymi wypowiedziami z Kijowa a faktycznym pogarszaniem się sytuacji. Nikiforow 21 marca podczas programu telewizyjnego na kanale 1+1 na żywo wszczął spór z Tenuchem, mówiąc, że wbrew twierdzeniom ministra w jednostkach na Krymie „dalece nie wszystko jest pod kontrolą”. A minister odpowiedział: „nie płakać”⁷⁴. Trzy dni później Nikiforow stwierdził, że nie chce służyć ani w armii rosyjskiej, ani w ukraińskiej, ponieważ: „Jeśli taki generał [sic] jak Tenuch, powie mi coś w rodzaju tego, że ja źle wychowywałem żołnierzy, to ja mu po prostu w łeb hantlem przywalę, i tak się skończy”⁷⁵.

Uwarunkowania postaw żołnierzy ZSU na Krymie można uszeregować w kolejności od najgłębszych po sytuacyjne, związane bezpośrednio z wydarzeniami w lutym i marcu. Żołnierze w większości (80%) sami pochodzili z Krymu⁷⁶. Według spisu powszechnego z 2001 r. w Autonomicznej Republice Krym 58,5% ludności stanowili Rosjanie, 24,4% Ukraińcy i 12,1% Tatarzy Krymscy. Był to jedyny region, w którym osoby deklarujące się jako Ukraińcy stanowiły mniejszość, a co więcej, większość z nich także utożsamiała się z kulturą rosyjską i była zorientowana politycznie na Rosję. Kultura ukraińska na Krymie była zmarginalizowana i nie funkcjonowała w przestrzeni publicznej. Bardzo aktywne były organizacje prorosyjskie, w tym bojówkarskie, które stały się aktywną siłą podczas operacji hybrydowej. Większość ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej tworzyła grupę socjokulturową podzielającą orientację polityczno-kulturową na Rosję⁷⁷. Choć w swej masie grupa ta nie była czynną siłą separatystyczną, to ewentualność włączenia Krymu do Rosji była przez jej większość postrzegana pozytywnie⁷⁸. W warunkach kryzysu państwa ukraińskiego i zmasowanej rosyjskiej kampanii propagandowej zapewniało to przynajmniej bierną sympatię wobec operacji rosyjskich. Żołnierze ZSU pochodzący z Krymu dzielali w większym lub mniejszym stopniu postawy

---

vy_doljny_primenit_orujie_turchinov_ugrojal_podtalkival_menya_k_voennym_deyistviyam_intervyu_predatelya [dostęp: 27 IV 2020].

⁷³ Oleksandr Rudomanov, „Vernie prisage”, LB.ua (7 V 2014), https://lb.ua/society/2014/05/07/265539_vernie_prisyage_.html [dostęp: 27 IV 2020].

⁷⁴ Nikiforov, „Kerčens'kij”.

⁷⁵ Aleksej Nikiforov, „Meni z Krimu telefonuut', zapituut', čomu â stav banderivcem” [wywiad przeprowadzony przez Oleksandr Rudomanov], LB.ua (30 III 2015), https://ukr.lb.ua/society/2015/03/30/300043_meni_z_krimu_telefonuyut.html [dostęp: 27 IV 2020].

⁷⁶ Turčinov, „Pri vtorženii”.

⁷⁷ „Krim'skij socium. Linii podilu ta perspektivi konsolidacii”, *Nacional'na Bezpeka i Oborona* 109 (2009): 3–8. Zob. też: Golovko, Ākubova, „Zbrojna agresia”, 615–616; Kul'čic'kij, Ākubova, *Krim'skij vuzol*, 362–379; Skrukwa, „Krym”, 216–223. Tamże odesłania do obszerniejszej literatury przedmiotu.

⁷⁸ „Osoblivosti social'no-kul'turnoi i gromadans'koï identičnosti dominuučih v AR Krim nacional'no-etničnih grup”, *Nacional'na Bezpeka i Oborona* 104 (2008): 3–18.

i poglądy tamtejszej ludności⁷⁹. Według ppłk. Delatyckiego w 1. Batalionie podział na żołnierzy wiernych Ukrainie i skłonnych do przejścia na stronę rosyjską pokrywał się z podziałem na pochodzących spoza Krymu i miejscowych⁸⁰. Motywacją pozostania w służbie okupanta niekoniecznie były przekonania polityczne, lecz także względy praktyczno-życiowe. Jak mówił Nikiforow: „Jeśli człowieka z kontynentalną Ukrainą nic nie wiązało, to zostawał na Krymie. Tam rodzina, byt, mieszkanie, a tu niepewność, co będzie w Ukrainie”⁸¹. „Na Krymie stałym służbowym mieszkaniem byli zabezpieczeni praktycznie wszyscy. Porucznik dostawał mieszkanie po przesłużeniu roku. Bardzo wielu właśnie dlatego zostało: ojczyzna im się zwęziła do rozmiarów mieszkania. Dzwonił jeden chorąży, sam rodem z Chersonia. Zapytałem go, dlaczego został? Mówi: mieszkanie, żona”⁸².

Postaw wojskowych w godzinie próby nie można jednak identyfikować z indywidualną tożsamością etniczną ani z deklarowanym językiem rodzimym⁸³. Symbolem zdrady stał się ukraińskojęzyczny, urodzony w Charkowie kadm. Berezo-wśkyj, a spośród pięciu oficerów, którzy stali się ikonami patriotycznej postawy ukraińskiego wojska na Krymie (Mamczur, Hołowaszenko, Fedasz, Nikiforow, Delatyckij), dwaj ostatni urodzili się w Rosyjskiej FSRR⁸⁴. Nikiforow w 2015 r. mówił o sobie:

Jestem Rosjaninem, rodem z Kirowa. W jednostce uważano mnie za prorosyjsko nastawionego szowinistę, a ja zawsze uważałem, że Ukraina nie może istnieć bez Rosji.

⁷⁹ Golovko, Ākubova, „Zbrojna agresja”, 623.

⁸⁰ „Polkovnik Delatic’kij”. Podobne obserwacje dotyczą 501. Batalionu (Rudomanov, „Vernye”).

⁸¹ Rudomanov, „Vernye”.

⁸² Nikiforow, „Anneksiā”.

⁸³ Na Ukrainie w 1992 r. zniesiono zapis indywidualnej narodowości w dokumentach osobistych, od tego czasu tożsamość narodowa jest prywatną sprawą każdego obywatela. Na temat relacji tożsamości obywatelskiej, narodowej i językowej na Ukrainie po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego zob. Mykoła Riabczuk, „Przełom roku 2014: od «dwóch Ukrain» do jednego narodu obywatelskiego?”, *Kultura i Społeczeństwo* LIX/2 (2015): 3–26; Marta Studenna-Skrukwa, „Rosyjskojęzyczny patriotyzm ukraiński. O zmianie funkcji języka rosyjskiego na Ukrainie pod wpływem Euromajdanu i wojny w Donbasie”, *Kultura i Społeczeństwo* LIX/2 (2015): 165–181; Tadeusz A. Olszański, *Ukraiński nacjonalizm czasu wojny* (Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, 2015, Komentarze OSW, nr 179), 1–9; Golovko, Ākubova, „Zbrojna agresja”, 701–704; Dominique Arel, „Language, Status and State Loyalty in Ukraine”, w *The Battle for Ukrainian. A Comparative Perspective*, ed. by Michael S. Flier, Andrea Graziosi (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017), 271–307; Grzegorz Skrukwa, „Nacja czy naród, ukraińska czy Ukrainy? W stronę rozstrzygnięć?”, *Czas Kultury* 2 (2019): 98–103.

⁸⁴ Miejsce urodzenia samo w sobie nie jest kluczowym czynnikiem budującym tożsamość jednostki i niewiele o tej tożsamości mówi bez szerszego indywidualnego kontekstu. Szczególnie na obszarze postradzieckim – w czasach ZSRR ludność była zachęcana do migracji wewnętrznych, a wojskowi z rodzinami byli często przenoszeni z miejsca na miejsce. Ludność Ukrainy obecnie w znaczącym stopniu składa się także z migrantów i potomków migrantów z innych republik radzieckich, zob. Tadeusz A. Olszański, „Co ujawniła Rewolucja Godności”, *Kultura i Społeczeństwo* LIX/2 (2015): 223–224.

Co zmieniło moje myślenie? Wróg nadszedł. I nadszedł tak podle. [...] Naród – to gdy niezależnie od narodowości czujesz swoją przynależność do ludu. Nie umiem pięknie mówić po ukraińsku, z narodowości jestem Rosjaninem, ale jestem Ukraińcem⁸⁵.

Postawa Nikiforowa była jedną z pierwszych zapowiedzi fenomenu wojennego patriotyzmu ukraińskiego osób deklarujących się jako etniczni Rosjanie oraz szerszego zjawiska obywatelskiego patriotyzmu/nacjonalizmu ukraińskiego, wykraczającego poza tożsamości językowe i wąsko pojmowane etniczne⁸⁶. Z drugiej strony, niedochowanie wierności Ukrainie przez większość żołnierzy pochodzących z Krymu potwierdza tezę, że w okresie niepodległości Ukrainy 1991–2014 „nie znaleziono sposobu, by włączyć Donbas i Krym w jednolity obszar obywatelskiej ukraińskości”⁸⁷.

W okresie prezydentury Janukowycza (2010–2014) Siły Zbrojne poddano daleko idącej redukcji. Oficjalnie nie przewidywano jakiegokolwiek konfliktu zbrojnego, a ZSU miały być przygotowane jedynie do zabezpieczenia Ukrainy przed skutkami konfliktów lokalnych w sąsiedztwie⁸⁸. Obronność rozłożyły jednak przede wszystkim korupcja i rosyjska infiltracja, w tym werbunek agentów. Najprawdopodobniej na Krymie od 2010 r. w ogóle nie prowadzono działalności kontrwywiadowczej w stosunku do Rosji⁸⁹. Infiltrację wywiadowczą wspierały więzi koleżeńsko-towarzyskie. Od grudnia 2012 r. ministrem obrony Ukrainy był Pawło Łebediew, urodzony w Kraju Krasnodarskim Rosyjskiej FSRR, od 1992 r. zamieszkały i prowadzący działalność biznesową na Krymie. W lutym 2013 r. tak charakteryzował on stosunki między ukraińskimi i rosyjskimi siłami zbrojnymi: „Przyjaźń dwóch państw w Sewastopolu, gdzie jest zjednoczenie wojskowe Ukrainy i Rosji, jest wzorowa. Przyjacielskie, ciepłe stosunki. Wszyscy przyjaźnią się, sąsiedzi, ziomkowie, jeżdżą na plażę, na łono przyrody”⁹⁰. Nikiforow wspominał to zjawisko:

Piechota morska Federacji Rosyjskiej dla niektórych była „zielonymi ludzikami”, my zaś byliśmy z nimi na ty. To też jeden z elementów planowania operacji: do nas w charakterze negocjatorów przybywali ludzie, których my od dawna dobrze znaliśmy. Janukowycz w 2010 wymyślił, by przeprowadzić 9 maja defilady w miastach-bohaterach. W rezultacie w Kerczu defilada była wspólna, brał w niej udział „koszyk”

⁸⁵ Nikiforov, „Kerčens'kij”.

⁸⁶ Podczas wojny w Donbasie w szeregach ukraińskich batalionów ochotniczych większość stanowią Ukraińcy rosyjskojęzyczni i Rosjanie będący obywatelami Ukrainy.

⁸⁷ Tadeusz A. Olszański, Cwierćwiecze niepodległej Ukrainy. Wymiary transformacji (Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, 2017, Prace OSW, nr 64), 61.

⁸⁸ Vlašenko, *Kraža*, 213–216.

⁸⁹ Taras Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption and the New Russian Imperialism* (Santa Barbara: Praeger, 2015), 475.

⁹⁰ „Pevel Lebedev – ęksklüzivno dlâ «Sobytij nedeli» (24 II 2013), www.sobitiya.tv [dostęp: 3 II 2015], za: Grzegorz Skrukwa, „Pretorianie, korupcjonerzy i patrioci. Formacje siłowe państwa ukraińskiego w dobie Euromajdanu”, w *Rewolucja w imię godności. Ukraiński Euromajdan 2013–2014*, red. *idem*, Marta Studenna-Skrukwa (Toruń: Adam Marszałek, 2015), 152–153.

rosyjskich piechurów morskich, oni przygotowywali się w bazie naszej jednostki. W 2014 ci ludzie przyjechali do nas negocjować, w tym osobiście dowódca ich „koszyka” – zastępca dowódcy 810 Brygady Piechoty Morskiej FR z Sewastopola był jednym z pierwszych wizytantów, wszyscy jakby „przyjaciele towarzysze”⁹¹.

W konsekwencji praktycznego braku ochrony informacyjnej ZSU na Krymie i niemal nieograniczonych możliwości działań wywiadowczych Floty Czarnomorskiej skład personalny ukraińskich jednostek był doskonale znany Rosjanom. W czasie operacji hybrydowej zastosowali oni wobec oficerów ukraińskich całą paletę różnorodnych środków oddziaływania – od koleżeńskiej perswazji, poprzez korupcję, do zastraszania. Do ukraińskich oficerów przybywali lub telefonowali „odnogrupnicy” – koledzy ze szkół wojskowych lub ze wspólnej służby w czasach ZSRR i późniejszych⁹². W niektórych przypadkach oficerom ZSU oferowano konkretne sumy w gotówce lub mieszkania na Krymie i w Moskwie⁹³. Rosjanie (oraz miejscowi bojówkarze prorosyjscy) znali też adresy rodzin żołnierzy ZSU, których zastraszali groźbami dotyczącymi żon i dzieci⁹⁴. Wojskowym ukraińskim wmaiano ponadto, że jeśli wyjadą na kontynentalną Ukrainę, to będą tam sądzeni za porzucenie uzbrojenia i sprzętu wojskowego⁹⁵.

Istotną rolę odegrała też wizerunkowa wyższość Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Na Krymie doszło do konfrontacji armii bogatej i nowoczesnej z biedną i przestarzałą. Rosyjscy żołnierze mieli nowoczesne mundury w pikselowym kamuflażu oraz uzbrojenie i wyposażenie wyprodukowane już w XXI w. Na uniformach nie było oznaczeń stopni, a twarze mieli pozasłaniane kominiarkami – mimo to manewry były wykonywane z żelazną skutecznością, co świadczyło o doskonałym zgraniu pododdziałów. Żołnierze ukraińscy byli zaś wyposażeni w stalowe hełmy o wyglądzie jak z II wojny światowej, mundury przestarzałego kroju w kamuflażu „Dubok”, opracowanym w latach osiemdziesiątych XX w. pod wpływem doświadczeń z Afganistanu, oraz karabinki AK z czasów radzieckich.

Kryzys lojalności Sił Zbrojnych Ukrainy na Krymie w lutym i marcu 2014 r. był wypadkową wielu czynników. W jednym z regionów państwa ukraińskiego istniało podłoże dla nastrojów separatystycznych, podsycanych przez sąsiednie mocarstwo konsekwentnie wzmacniające swoje siły zbrojne. Siły zbrojne Ukrainy ulegały natomiast degradacji technicznej i psychologicznej, a co najmniej od 2010 r. były wystawione na rosyjską infiltrację. Jednak także wcześniej Kijów nie przywiązywał wagi do Sił Zbrojnych ani nie przygotowywał ich do działania w razie realnego

⁹¹ Nikiforow, „Aneksią”.

⁹² Berezovec, *Aneksią*, 160; Ličko, „Za laštunkami”.

⁹³ Berezovec, *Aneksią*, 150, 160, 300; „Polkownik Delâtic’kij”. Kuszącą ofertą mogło być zresztą tylko normalne uposażenie wojskowych rosyjskich, znacznie wyższe niż w ZSU.

⁹⁴ „Polkownik Delâtic’kij”.

⁹⁵ Berezovec, *Aneksią*, 176–177.

konfliktu z Rosją. Jak oceniał polski ekspert Andrzej Wilk, ZSU do lutego 2014 r. stanowiło wciąż „fragment byłej superpotęgi militarnej, który nie zdążył jeszcze przekształcić się w wojsko suwerennego państwa ani pod względem organizacyjnym, ani kadrowym”⁹⁶. Większość żołnierzy ukraińskich nie była mentalnie przygotowana do konfliktu z Rosją. Kadra jednostek stacjonujących na Krymie pochodziła głównie spośród miejscowych mieszkańców, wskutek czego podzielała przekonania dominujące w regionie i była nieufna wobec Rewolucji Godności oraz nowych władz Ukrainy. To wszystko tworzyło warunki do hybrydowego zneutralizowania ukraińskich jednostek w dogodnym momencie. Rosja rozpoczęła operację dokładnie w momencie największej słabości państwa ukraińskiego, gdy po ucieczce Janukowycza hierarchia zwierzchnictwa politycznego i dowództwa wojskowego była całkowicie zdewastowana: prorosyjscy funkcjonariusze państwowi i dowódcy już porzucili stanowiska, a nowi nie zdążyli jeszcze ich objąć. Nowe władze w Kijowie najprawdopodobniej nie miały alternatywy: mogły tylko nakazać jednostkom Sił Zbrojnych Ukrainy na Krymie „trwać”. Nie ufały jednak ich morale, mogły więc liczyć jedynie na wsparcie społeczności międzynarodowej i na zyskanie na czasie.

Grzegorz Skrukwa

„We were not allowed to shoot...”? The Ukrainian Armed Forces in Crimea in the face of the Russian hybrid operation in February and March 2014. The course and conditions of the loyalty crisis

Russia's annexation of Crimea was carried out as a result of a hybrid operation, combining elements of external aggression and internal rebellion, which was taking place between February 20 and March 26, 2014. The article examines the course and conditions of loyalty crisis in the units of the Armed Forces of Ukraine stationed when in Crimea. The Ukrainian troops did not put up active military reaction to the aggression, although there were many moving acts of moral and symbolic resistance. After the annexation, 70.01% of the military personnel turned over to the occupant or left the service, and only 29.99% remained faithful to Ukraine. The failure of the Armed Forces of Ukraine in Crimea to perform its constitutional duty to defend the territorial integrity and sovereignty of the state was primarily due to the fact that most of the personnel were mentally unprepared for a confrontation with Russia. Most of the soldiers were Crimean locals and shared the pro-Russian political and cultural orientation of the majority of the Autonomous Republic of Crimea's population. At the time of the presidency of Viktor Yanukovich in 2010–2014, the Ukrainian defence sector was dismantled and exposed to Russian influence. In February and March 2014, Russia used a whole spectrum of pressure measures against Ukrainian officers: from friendly persuasion, through demonstration of technological and organizational

⁹⁶ Wilk, *Najlepsza armia*, 31.

superiority of Russian forces, to the bribes and intimidation. The post-Maidan Ukrainian authorities realized that most of the Ukrainian soldiers in Crimea were demoralized, and the climate in the Navy Command was almost „treacherous”. Most likely because of what was mentioned above, but also considering the general international situation, the order to defend Crimea was not being issued. The Ukrainian soldiers in Crimea were simply to follow by a „hold on” directive.